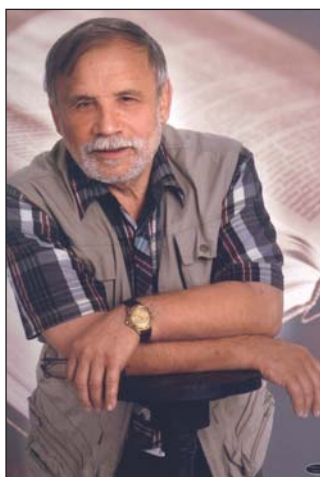

ІВАН ФРАНКО

1856 — 1916

Нам пора для України жити!

Іван Франко

Роман Горак

директор Літературно-меморіального музею Івана Франка у Львові

У 1913 році було широко відзначено 40-річний ювілей діяльності Івана Франка на національній ниві. Дату обрали свідомо: саме сорок років вів Мойсей свій народ до землі обітованої. Івана Франка називали Мойсеєм української нації, а він у відповідь на подібні звеличування писав: *"А щодо себе самого я завсігди держався такої думки: нехай пропадає моє ім'я, але нехай росте і розвивається український народ"*.

Сучасники називали Франка титаном думки, титаном праці, Вічним революціонером, Каме-нярем. "Яко син селянина, — додавав він до тих слів, — вигодуваний твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов'язку віддати працю свого життя тому простому народові. Вихований у твердій школі, відмалку засвоїв собі дві заповіді. Перша — то було власне почуття того обов'язку, а друга — то потреба ненастанної праці. Я бачив відмалку, що нашому селянинові ніщо не приходить без важкої праці; пізніше я пізнав, що й нам усім яко нації ніщо не прийде задарма, що нам ні від кого ніякої ласки не надіятися. Тільки те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі також власною працею, стане нашим добром. От тим то я старався присвоювати нашому народові культурні здобутки інших народів і знайомити інших з його життям".

Іван Франко обстоював перш за все загально-людські права, бо був переконаний, що народ, який здобуває собі такі права, тим самим здобуває собі й права національні. "І сам я, — наголошував він, — в усій своїй діяльності бажав

бути не поетом, не вченим, не публіцистом, а поперед усього чоловіком. Мені закидували, що я розстрілюю свою діяльність, перескакую від одного заняття до іншого. Се було власне виявом мого бажання — бути чоловіком, освіченим чоловіком, не лишатися чужим у жоднім таким питанні, що складається на зміст людського життя. А пізнавши що-небудь, я бажав і всіх сил докладав довести й інших до того, щоб зацікавилися тим і розуміли се".

Його літературна спадщина найбільша серед українських письменників. За якісною ознакою вона того самого рівня, що й Шевченкова. Крім того, Франко здійснив стільки досліджень з економіки, історії, філософії, як ні жоден з українських економістів, істориків та філософів. Він не має собі рівних у написанні літературно-критичних, літературознавчих та фольклористичних праць. За життя не мав жодних нагород або премій, хоча й був загальноновизнаним ученим-енциклопедистом зі світовим іменем, проте тричі його спроби стати викладачем Львівського університету були відхилені. Довгі роки був небажаним гостем і в "Просвіті", і в Науковому товаристві ім. Тараса Шевченка, котре завдяки невтомній його ж праці було визнане академією наук українців.

Іван Франко був першим українським професійним письменником, проте змушений був тривалий час працювати в чужих, не українських виданнях і редакціях. Після першого, так званого соціалістичного, судового процесу, сфабрикованого поліцією, від 1877 р. був типовим дисидентом. Перебував постійно під пильним наглядом поліції, тричі був заарештований і відбував різні терміни ув'язнення. Тричі балотувався до парламенту та сейму, але жодного разу не був обраний. Влада зробила все, аби до того не допустити. Разом із М. Павликом був засновником першої в Галичині української політичної партії європейського зразка, що ставила за мету радикальну зміну суспільства. Від партії І. Франка беруть початок всі інші українські політичні партії.

**Львівський національний університет
імені Івана Франка**

Іван Франко — автор національного гімну "Не пора" (1881). За життя видав 60 збірок власних художніх творів. Збірку поезій "З вершин і низин" (1887) сучасники вважали другим українським "Кобзарем".

Народився Іван Франко 27 серпня 1856 р. у присілку Гора (пізніше — Війтова Гора) села Нагуєвичів (нині с. Івана Франка Дрогобицького району Львівської обл.) в сім'ї сільського коваля Якова Франка, який походив із села Озьмина на Самбірщині, та зубожілої шляхтянки Марії Кульчицької, котра походила з сусіднього села Ясениці Сільної та була родичкою героя Віденської битви Юрія Кульчицького. Хрестив і миропомазав Івана Франка відомий у літературних колах Осип Левицький — перекладач Шіллера і Гете, автор першої української граматики в Галичині та шкільних підручників для народних шкіл. На той час він був парохом (парафіяльним священником) Нагуєвичів, відбуваючи тут своє покарання як вигнанець із митрополичої капітули в Перемишлі, де займав високе становище.

Найвищою чеснотою, яку він із батьківського дому Іван Франко, було служіння громаді. Батько славився в окрузі не тільки як добрий ремісник, а й як людина, котра не жаліла нічого для громади. Він завершив обладнання церкви св. Миколая в селі, купив для неї дороге Євангеліє в срібних шатах, поставив пам'ятник на честь скасування кріпосного права в Галичині 1848 р. Був малописьменний, але Іванові — своєму старшому синові — освіту дав.

Після закінчення народної школи в материнім селі Ясениці Сільній Іван навчався у звичайній школі в Дрогобичі, якою опікувалися отці василіани — монахи чину Василя Великого. Поки навчався в школі, втратив батька. Мати, аби порятувати розладнане господарство, вийшла заміж вдруге, але невдовзі померла. Подальшу освіту Іван Франко здобув завдяки вітчимові та мачусі. 1875 року закінчив Дрогобицьку гімназію, викладачі якої ставилися з погордою і зневагою до простого люду та до всього українського.

Навчаючись у гімназії, 1874 р. Іван Франко дебютував у студентському журналі "Друг", що мав москвофільську орієнтацію. Пізніше став студентом філософського факультету Львівського університету, про який пізніше скаже, що в ті роки університет не був "світочем у храмі науки". Став одним із чільних прихильників "Друга" і невдовзі цілком реформував його з москвофільських позицій на україно-народницькі.

1877 року Іван Франко видав книжку "Борислав. Картинки з життя підгірського народу", започаткувавши в українській літературі робітницьку тематику, чим на багато років випередив російську і навіть світову літературу. Того самого року його вперше заарештували за "поширення соціалістичних ідей". Відбув дев'ятимісячне ув'язнення, його позбавили крайової стипендії, виключили з усіх товариств та не давали можливості друкуватися. Однак уже в 1878 р. він разом із М. Павликом та за підтримки М. Драгоманова видає неперіодичні видання "Громадський друг", "Дзвін" і "Молот". У них уперше побачила світ повість "Боа констріктор", а також відомий вірш "Каменярі". Відновив навчання в університеті. Після від'їзду М. Павлика за кордон деякий час видавав "Дрібну бібліотеку", дістав доступ до польської преси, де друкував гострі суспільно політичні нариси. Писав також багато статей з соціології, перекладав Гейне, Байрона, Шеллі, Гете.

Вдруге Іван Франко був заарештований 1880 р. по дорозі в Березів, куди поїхав як репетитор давати приватні лекції. Був відправлений етапом до Нагуєвичів, і цей етап ледь не коштував йому життя — він захворів на тиф. В цей період були створені його літературні шедеври: гімн "Вічний революціонер", оповідання "На дні", повість "Борислав сміється". Остання була надрукована в журналі "Світ", який І. Франко видавав разом зі своїм товаришем Іваном Белеєм 1881 року. За задумом І. Франка повість мала започаткувати в нашій літературі "ідеальний

**І. Франко з
товаришами
І. Погорецьким та
Я. Рощкевичем.
1875 р.**

реалізм", що пізніше був потрактований літературознавцями радянського періоду як прообраз соцреалізму.

Посуха. Ілюстрація І. Принцевського до повісті "Борислав сміється". 1966 р.

В ті роки І. Франко активно займався практикою та організацією робітничого руху, брав участь в організації перших робітничих страйків у Львові, написав низку праць із суспільної економіки.

Через матеріальні нестатки в 1881 р. вимушений був покинути Львів та жити в рідному селі під пильним наглядом поліції, займаючись звичайними сільськими роботами, а вечорами працюючи для літератури. В таких умовах був написаний "Захар Беркут" (уперше опублікований в 1883 р. в журналі "Зоря"), що здобув високу оцінку читачів і у великій Україні. Після повернення до Львова в 1883 р. деякий час працював у газеті "Діло" та журналі "Зоря", але невдовзі був усунений із них народовцями. Заробивши у В. Федоровича — власника села Вікно на Тернопільщині — невелику суму грошей за написання біографії його батька Івана Федоровича — посла до Віденського парламенту 1848 р., Франко поїхав до Києва. Тут він мав намір спонукати українську громаду до видання нового українського журналу, незалежного від народовців, а також зібрати матеріали для роботи з історії української літератури, котру сподівався видати у Лейпцигу.

Вдруге приїхав до Києва 1886 року та одружився з Ольгою Хоружинською, яка стала йому вірною помічницею. В одруженні Івана Франка та Ольги Хоружинської українська громада Києва вбачала символ єднання двох роздертих імперіями частин України (Іванові Франку було заборонено навіть в'їздити на територію імперії Романових). Того самого року народовці усунули Франка від праці в "Зорі" і він змушений був піти "в найми до сусідів" — працювати в польській ліберальній газеті "Кур'єр Львівський".

Року 1889-го Франка заарештовують утретє. Йому інкримінують участь в організації, що діяла на користь Росії.

Участь у виборчій кампанії 1895 — 1897 рр., провал у ній І. Франка як кандидата до сейму та парламенту, події кривавих побоїщ українців дало нашій літературі поему "Похорон" та статтю "Дещо про себе самого", через яку від письменника відвернулися українські ура-патріоти та народовці. Тоді ж за статтю про Адама Міцкевича "Поет зради" Іван Франко зазнав жорстоких переслідувань з боку поляків-шовіністів. Через неї втратив роботу в "Кур'єрі Львівському", залишившись зовсім без засобів до існування.

У 1893 р. у Віденському університеті І. Франко захистив докторську дисертацію на тему: "Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман і його літературна історія", однак до викладацької роботи у Львівському університеті допущений не був. Саме в той час він пише сатиричні поеми "Ботокуди" (1893), "Абу-Касимові капці" (1895), найкращі свої драматичні твори — драму "Украдене щастя" (1894), романтичну драму-казку "Сон князя Святослава" (1895), драму "Учитель" (1896).

Іван Франко з дружиною Ольгою та дітьми Андрієм, Тарасом, Петром і Ганною. Львів, 1904 р.

У 1896 р. видав збірку поезій "Зів'яле листя", що принесла йому славу найкращого українського поета-лірика та водночас і звинувачення в декадентстві. 1898 року вийшла збірка філософської лірики "Мій ізмарagd", 1899 р. — збірка казок "Коли ще звірі говорили. Казки для дітей" та збірка поезій "Із днів журби".

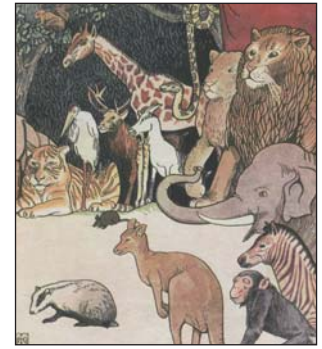
Упродовж 1898 — 1907 рр. Іван Франко працював у редакції "Літературно-наукового вісника", що видавався Науковим товариством ім. Тараса Шевченка, виконуючи часто низькокваліфіковану роботу, яка, проте, давала певне матеріальне забезпечення сім'ї.

Року 1902-го збудував власний будинок, у якому нині міститься меморіальний музей його імені, створений 10 жовтня 1940 р. У 1905 р. тут написав поему "Мойсей", через яку його стали називати українським Мойсеєм. Разом із поемами "Іван Вишенський" і "Похорон" ця поема стала вершиною української поезії.

Афіша першої постановки драми "Украдене щастя". 1893 рік

У цих творах порушені важливі філософські питання, котрими переймався і Іван Франко, і тогочасне суспільство. Найважливішим серед них було питання: яким повинен бути політичний лідер? Ця тема знайшла глибоке втілення в його творчості. Письменник шукав правди, сумнівався, роздумував. Найпоказовішою в цьому плані є поема "Похорон", написана відразу після третьої поразки на виборах, коли Франка звинуватили в розвалі партії... Відтоді Франко фактично повністю зійшов з політичної арени, але його ідеї, головне, ідея української державності та теоретичні розробки основних напрямів її розвитку не оцінені. Ці ідеї Франка постійно відсувалися на другий план дослідниками його творчості, їх ніколи не розуміли і, головне, не хотіли зрозуміти. Для нас Іван Франко якось завжди залишався в тіні дрібнобуржуазної ідеології і ніколи не виростав, у нашому розумінні, вище. Наприклад, ми не згадували, що він був натхненником січового стрільцтва, яке фактично вважає Франка своїм батьком (унікальним випадком в людській циві-

**Іван Франко. "Лис Микита".
Ілюстрації О. Л. Кульчицької**

лізації, коли ще не було держави, а вже створювалася армія для її захисту. У світовій історії нічого подібного немає...)

Після революційних подій 1905 р. український народ стояв на роздоріжжі, розгублений, не знаючи, куди і за ким іти, а тому був байдужим до створення своєї власної національної держави. Сто років минуло відтоді, а ця проблема актуальна й сьогодні.

Франко розумів, що спочатку має вирости свідомість народу. Але як вона виросте у бідного, голодного, обідраного люду? Зважаючи на це зачароване коло, він добре знав, що історія розвивається за своїми законами. У цьому плані залишався оптимістом, вважаючи, що народ з такими даними, такою історією і традиціями вартий кращої долі. Іван Франко чудово знав людей і розумів, що в той історичний момент український народ — голодний, босий, принижений — потребував лідера на кшталт Івана Вишенського. Іншого він просто тоді б не сприйняв. А ідеєю самостійності Галичини в ті часи не дуже й переймалися. На зламі століття, у 1898 — 1900 рр., Микола Міхновський (тоді — харківський адвокат) уже на новому етапі історії почав проголошувати гасла соборності і нової української державності. Він вважав себе учнем Івана Франка. Здавалося б, його ідеї, а особливо в Галичині, де вже була сформована відповідна традиція, мали б знайти підтримку й розвиток.

Але сталося неймовірне. Саме частина галицьких лідерів почала рішуче виступати проти цієї ідеї, вважаючи, що під рукою австрійського цесаря, який завжди вмів дати раду колотнечі в українських і польських колах та тримав державу вкупі, українцям мається добре. В умовах Австро-Угорщини вони задовольняли свої найважливіші потреби, у тому числі й культурні: мали свою пресу, гімназії, свободу релігії, навіть національний театр. І, відповідно, їм було добре. Засоби масової інформації, які згодом прославилися своїми радикальними націоналістичними поглядами, тоді говорили і писали інше: навіщо взагалі ставити на чергу дня питання державності? Воно не на часі, "тата Йосифа" це може образити. А крім того, така боротьба потребує жертв. Будуть тюрми, репресії. Одне слово, краще

В. Стефаник на відкритті пам'ятника Івану Франку на Личаківському кладовищі у Львові. 1933 рік

хай буде так, як є. В такій ситуації важко було досягти могутнього прориву й поступу. Проте молодь Галичини, яка постійно була з Франком, прихильно сприймала його ідеї, не погоджувалася з таким становищем. Виникла дискусія, зав'язався конфлікт між старим народовством і молодію революційною генерацією. Молоді люди звернулися до письменника за порадою, і тоді він виступив зі статтею "Поза межами можливого". Ідея самостійності України у 1900 р. здавалася українцям поза межами можливого...

І тільки через 19 років вона отримала свій розвиток. Історик Володимир Антонович у ті часи писав: *"Трагічна розв'язка історії України викликана тим, що український народ ніколи не міг виробити ані ґрунтовної цивілізації, ані власної дисципліни, бо ті, що ставали на чолі його та бралися піклуватися народною долею, мали в собі вельми недостатній запас культури"*.

У 1905 р. Франко захворів на ревматоїдний артрит, невиліковний у ті часи, унаслідок чого стався параліч обох рук. Долаючи неймовірні труднощі, живучи серед несприятливих обставин, він ні на хвилину не полишав праці, намагаючись зробити те, чого ще не встиг, зокрема в царині перекладу творів з інших літератур на українську мову. Створив ще один ліричний шедевр "Semper tiro", видав вагомі праці з української культури. Був висунений на здобуття Нобелівської премії. Шведська академія наук визначила з цього приводу спеціального референта А. Енсена, однак призначення премії попередила смерть письменника.

Іван Франко помер 28 травня 1916 року. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові. Надмогильний пам'ятник роботи С. Литвиненка відкрито 1933 року.

Вдячні українці вшановують пам'ять великого Каменяря. Його ім'ям названо багато вулиць, вищих навчальних закладів, зокрема Національний університет у Львові, а також Національний драматичний театр у Києві. Галицьке місто Станіслав перейменовано в Івано-Франківськ; на його честь названа мала планета № 2428 — Каменярь. Упродовж 1976 — 1986 рр. вийшло найповніше, але дуже понівечене радянською цензурою зібрання його творів у 50-ти томах. Вилучені твори з цього зібрання вийшли 2001 року у видавництві "Каменярь" (упорядники — З. Франко та М. Василенко). Наразі планується нове 100- томне видання.

У 1913 році, підсумовуючи результати власної 40-річної літературної діяльності, Іван Франко зазначив:

"Скрізь і завсігди у мене була одна провідна думка — служити інтересам мого рідного народу та загальнолюдським поступовим, гуманним ідеям. Тим двом провідним зорям я, здається, не спроневірився досі ніколи і не спроневірюся, доки мого життя".

Львівський державний літературно-меморіальний музей Івана Франка